

Årsager til erhvervsskiftet fra fangst til fiskeri i Vestgrønland

Af Pia Boisen og Bue Nielsen

Det antages almindeligvis, at det skift i hovederhverv fra søpattedyrsfangst til fiskeri, som fandt sted i Vestgrønland i første halvdel af dette århundrede, har naturmæssige årsager: et aftagende antal sæler tvang grønlænderne til et erhvervsskift.

Opfattelsen er populær i Danmark, ikke mindst fordi den let kan forbindes med troen på, at uden den danske indsats i Grønland ville grønlænderne være omkommet af sult og kulde, når nedgangen i sælfangsten berøvede dem mad og klæder. Det danske kolonistyre har således været grønlænderne til gavn.

Trods sin popularitet er antagelsen forkert. Vi mener i denne artikel at kunne påvise, at sammenhængen er modsat den gængse opfattelse. Det var ikke sådan, at grønlænderne begyndte at fiske, fordi sælfangsten svandt ind. Tværtimod gik sælfangsten ned, fordi grønlænderne af andre grunde påbegyndte et øget fiskeri. Dermed er også sagt, at det ikke var de naturmæssige ændringer, der var den primære årsag til produktionsskiftet, men derimod samfundsmæssige faktorer.

I løbet af perioden 1900–1940 fandt der en kvalitativ ændring i erhvervs-

grundlaget for størstedelen af den vestgrønlandske befolkning sted. Fiskeri, navnlig af torsk, men stedvis også af hellefisk og andre arter, erstattede sælfangsten som vigtigste erhverv.

Dette produktionsskift bevirkede en ændring i det grønlandske samfunds og den enkelte grønlandske families økonomi, idet muligheden for en selvforsyningsøkonomi forsvandt. Mens fangst af sæl og hval m.v. kan give mad, lys, varme, beklædning, redskaber og meget andet, nødvendiggør et omfattende fiskeri i arktiske egne et varebytte for at anskaffe de fleste livsfornødenheder.

Virkningerne af dette erhvervsskift kan illustreres med følgende oplysninger fra Ibsen & Sveistrups (1942) undersøgelse af det sydligste Grønland (den gang Qaqortoq distrikt, i dag de 3 sydligste kommuner):

I dette distrikt blev fisk stort set ikke solgt til KGH i 1900, men udgjorde i 1930 82 % af det samlede salg.

Mens pengeindkomsterne i 1900 udgjorde 24 % af den samlede indkomst (resten var naturalier), voksede andelen til 37 % i 1920 og 72 % i 1930.

De skindbeklædte, hjemmeproducerede konebåde erstattedes i løbet af 1920'erne af træbåde, skindtelte erstatte-

des af lærredstelte, som KGH solgte, sælspæk udskiftedes med kul, skindtøjet afløstes i stor udstrækning af europæiske klæder osv.

Endelig var det også slut med at være selvforsynende med fødevarer. Endnu i 1920 kunne områdets fødevarerproduktion fuldt ud dække kaloriebehovet, men i 1930 måtte 30 % af dette dækkes ved køb af navnlig mel og gryn i handelens butikker.

Det kan derfor hævdes, at vareproduktionen slog afgørende igennem i distriktet i 1920'erne.

Erhvervsskiftet og det dermed forbundne gennemslag for vareproduktionen er som nævnt generelt blevet opfattet og forklaret ud fra ændringer i naturforholdene. En stigning i havtemperaturen skulle – alene eller i kombination med europæernes rovdrift – have bevirket, at sælerne fortrak nord- og østpå, eller at bestandene i det hele taget formindskedes, mens til gengæld torsken begyndte at vise sig i store mængder ved den vestgrønlandske kyst.

Denne forklaring på nødvendigheden af et erhvervsskift er ikke bare almindeligt udbredt, men også i den videnskabeligt orienterede litteratur næsten enerådende. Der kan fx henvises til Ibsen & Sveistrup (1942), Gad (1946), Grønlands Styrelse (1947), Lidegård (1961), Rosendahl (1961) og Mattox (1973). Forklaringen indgik i grundlaget for de beslutninger om den økonomiske politik, der var resultat af Grønlandskommissionens arbejde i 1950 (se Grønlandskommissionens betænkning, bd. 1). Også i marxistisk inspireret litteratur

gengives samme forklaring almindeligvis ukritisk, se fx Viemose (1977) og Jensen (1977). Dog tillægges her (som undskyldning?) europæiske sælfangeres rovdrift ofte større betydning for sælbestandens tilbagegang. Men at overgangen til fiskeri skete af nød betvivles ikke.

Som nævnt finder vi denne forklaring forkert. Vi har for at påvise dette koncentreret os om Qaqortoq distrikt, hvor der i Ibsen & Sveistrups (1942) førnævnte undersøgelse er en bearbejdning af KGH's materiale om ind- og udhandling i de afgørende år. Herved muliggøres en belysning af udviklingen i befolkningens produktion og forbrug mv.

Udover, at erhvervsskiftet finder sted lidt tidligere i dette distrikt end i det meste af Grønland i øvrigt, er de i overgangen involverede processer ikke atypiske. Vi tillader os derfor uden yderligere kvalificering at tage forløbet i Qaqortoq distrikt som gældende for Vestgrønland i hovedtræk i øvrigt.

Produktionen i Qaqortoq 1900–1939

Omkring århundredeskiftet var produktionen i Qaqortoq distrikt domineret af sælfangst kombineret med fiskeri, specielt af uvak (fjordtorsk) og angmassak (lodde). Fødebehovet blev i det væsentlige dækket af disse produkter, idet der pr. indbygger blev forbrugt ca. 300 kg fisk og 300 kg sælkød og -spæk. Sælfangsten var dog betydelig mere basal for den samlede levestandard end fiskeriet, idet den også gav lys, varme, beklædning, produktionsmidler mv., ligesom

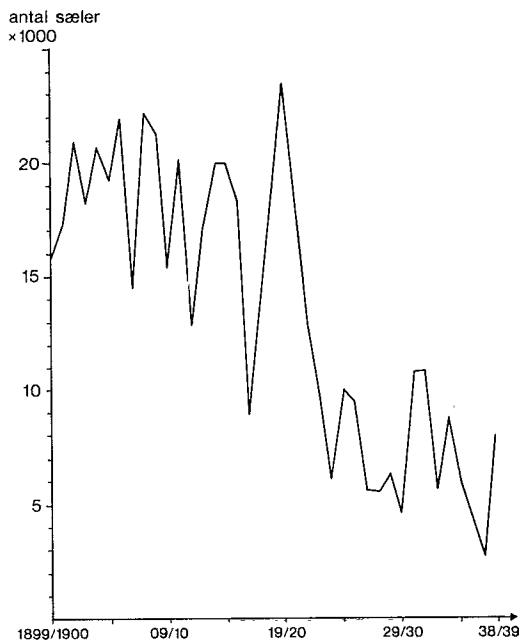

Fig. 1. Den totale sælfangst.

Kilde: Grønlands Styrelse (1947), s. 214 f.

Bemærkning: Der er mellem Grønlands Styrelse (1947) og Ibsen & Sveistrup (1942) en betydelig forskel med hensyn til opgivelsen af tal for sælfangsten i 1919/20, idet tallet for små sæler hos Grønlands Styrelse er 8559 stk. større end hos Ibsen & Sveistrup. Vi har her og i det følgende brugt tallet fra Grønlands Styrelse, da det er det nyeste (og i øvrigt udarbejdet af P. Sveistrup). Der kan ikke være tale om trykfejl eller lignende, idet ændringen er gennemgående i materialet i Grønlands Styrelse (1947).

størstedelen af grønlændernes kontant-indtægter stammede fra indhandlingen af sælprodukter. Det er derfor naturligt først af analysere udviklingen i sælfangsten i den efterfølgende periode for at kunne finde baggrunden for erhvervsskiftet fra sælfangst til fiskeri som væsentligste indkomstkilde.

Sælfangst

Udviklingen i den totale sælfangst i Qaqortoq distrikt i perioden 1900–1939 er vist på fig. 1. De væsentligste træk er

for det første de meget store årlige svingninger i fangsten. Disse blev opvejet af en skiftende produktion og vedligeholdelse af konebåde, skindtelte mv., gennem et mindre salg af sælprodukter samt ved en større udnyttelse af andre ressourcer, specielt fiskene. For det andet er den betydelige forskel i fangstens størrelse før og efter 1920–22 iøjnefaldende.

På trods af, at fig. 1 således giver nogle vigtige oplysninger om sælfangsten, tager den ikke hensyn til flere væsentlige variable i forbindelse med sælfangsten. For det første skete der i løbet af perioden en forskydning af fangsten mod mindre sæler og for det andet er det naturligvis afgørende for en vurdering af sælfangsten at vide, hvor stor den tidsmæssige indsats har været.

Der findes ingen opgørelser over, hvor meget tid, der brugtes på sælfangsten i forhold til andre erhverv, men man kan gå ud fra, at der ved introduktionen af nye indkomstmuligheder er blevet brugt mindre tid på sælfangsten for mange sælfangeres vedkommende, specielt fordi en del fiskeri også blev drevet fra kajakerne.

En opgørelse af sælfangstens intensitet kan bygge på oplysninger om enten antallet af sælfangere (dvs. mænd, der har fanget mindst 1 sæl pr. år) eller antallet af kajaker. Vi har her valgt at bruge antallet af kajaker, fordi dette opgives af Ibsen & Sveistrup (1942) og fordi sælfangertallet som følge af dets definition er præget af tilfældigheder.

Fig. 2 viser kg sælkød fanget pr. kajak og tager således hensyn til forskydningerne i sælstørrelsen. Der er brugt 5-års

Fig. 2. Kg sælkød pr. kajak i Qaqortoq. 5-års glidende gennemsnit. Kilde: Ibsen & Sveistrup (1942), s. 9 og 15.

glidende gennemsnit for at udjævne store spring i produktionen, som i den konkrete situation blev nivelleret ved hjælp af mindre salg, anden produktion mv.

Fig. 2 viser et svagt fald i sælfangsten pr. kajak i perioden 1914/15–1922/23 og derefter et kraftigt fald indtil 1929/30. Disse nedadgående tendenser modificeres dog formentlig af, at der er brugt mindre tid på sælfangsten i det daglige (i sammenhæng med stigningen i fiskeriet) ligesom de sæsonvise fangstrejser indskrænkedes kraftigt.

Fiskeri

Før 1911 indhandlede kun haj- og torskelever, mens resten af fiskeriets udbytte anvendtes til føde eller gik til spilde. Oprettelsen af fiskestationer i 1911 medførte dels udvidede indhandlingsmuligheder, dels gradvise forbedringer af fiskeredskaberne. Der findes ingen opgørelser over den totale fiskefangst, men går man ud fra, at hjemmeforbruget i det store og hele kun steg med befolkningstilvæksten, vil indhandlingsmængderne og det beregnede hjem-

meforbrug ($300 \text{ kg} \times \text{befolkningen}$) tilsammen give et godt billede af udviklingen i fiskefangsten.

Denne kan ses på fig. 3. I 1911 startedes kun indhandlingen af hellefisk. Fiskeriet øgedes først væsentligt efter introduktionen af torskeindhandlingen i 1918, mens de andre arter kun har haft mindre betydning.

Det voksende fiskeri betød ikke blot stigende indtægter fra indhandlingen. Den videre behandling af fisken medførte en forøgelse af lønarbejdet, således at de samlede kontantindtægter steg kraftigt.

De øvrige erhvervsmuligheder i Qaqortoq, hvad enten det drejede sig om traditionelle former som jagt på fugle, ræve, bjørne og bærplukning mv. eller nye former startet af Grønlands Styrelse som hvalfangst og fårehold, fik ingen større betydning for befolkningen som helhed, idet indtægterne fra disse erhverv enten var samlet hos få eller udgjorde en meget lille andel af indkomsten hos en bredere del af befolkningen. De altafgørende erhverv var således sælfangsten og/eller fiskeriet (specielt den kommercielle del af dette).

Ismængde og sælfangst

I den traditionelle forklaring på tilbagegangen i sælfangsten indtager sammenhængen mellem mængden af storsis ved Vestgrønlands kyster og mængden af sæler en central plads. Dette gælder især trækkene af klapmyds og grønlandssæl. En belysning af holdbarheden af den traditionelle forklaring kan derfor naturligt tage udgangspunkt i, hvor vidt og i

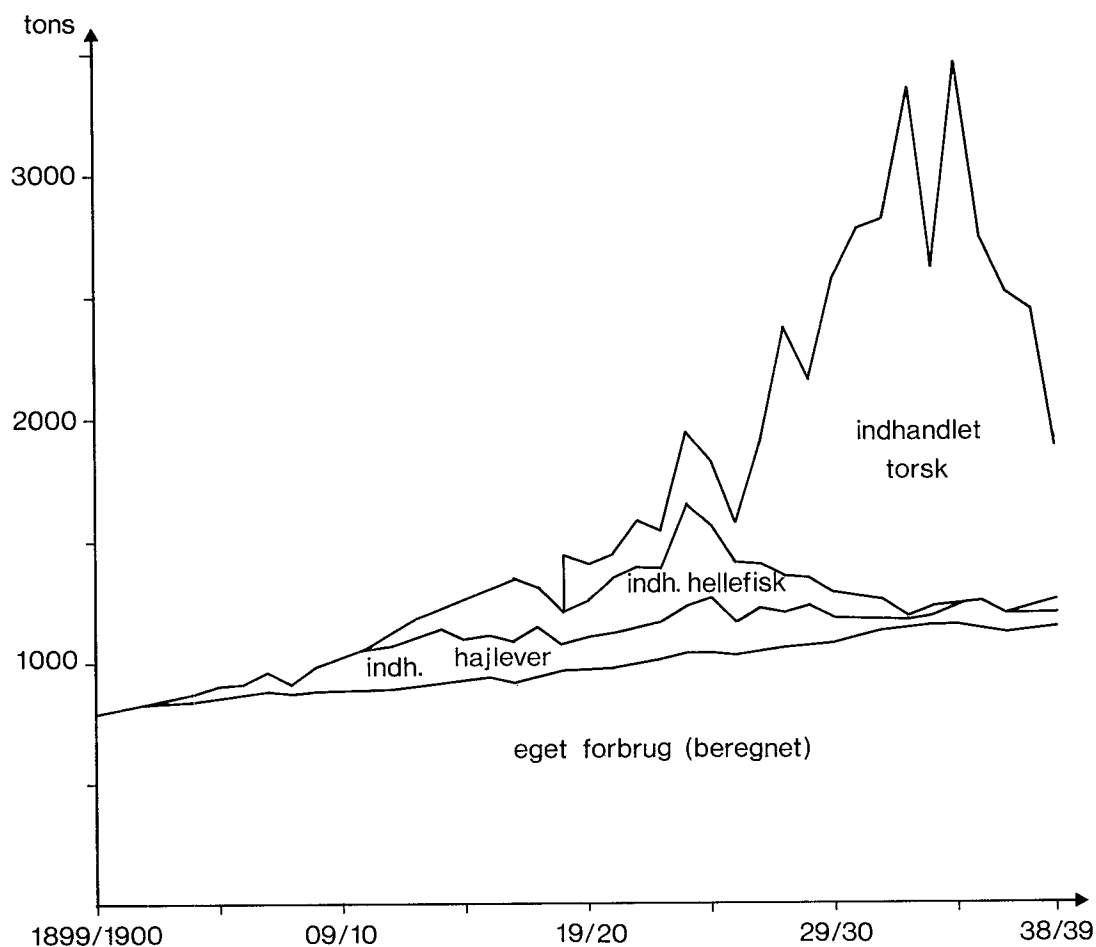

Fig. 3. Fiskefangst og -indhandling. Kilde: Ibsen & Sveistrup (1942), s. 25 f.

Bemærkning: Figuren viser kun mængden i kg og tager ikke hensyn til, at KGH krævede en stadig større grad af bearbejdning af den indhandlede fisk gennem perioden. Fra 1928/29 krævede man således, at fisken skulle være opskåret og afnakket, hvilket betyder, at man fra dette tidspunkt skal lægge 50 % til for at få sammenlignelige tal med de foregående år.

hvor høj grad der umiddelbart er overensstemmelse mellem udviklingen i ismængden og sælfangsten.

Fig. 4 viser udviklingen i sælfangsten i kg pr. kajak og i storisforekomsten i Qaqortoq distrikt. Det ses, at der i groft taget den første halvdel af perioden er en rimelig sammenhæng mellem de to kurver, mens der fra ca. 1920 ikke er

noget umiddelbar sammenhæng mellem de to kurvers forløb.

I løbet af perioden skete der en forskydning i fangsten, således at de mindre, hovedsageligt stationære sæler udgjorde en stadig større del af den samlede sælfangst. Dette kunne umiddelbart bekræfte den traditionelle forklaring på nedgangen i sælfangsten, da de van-

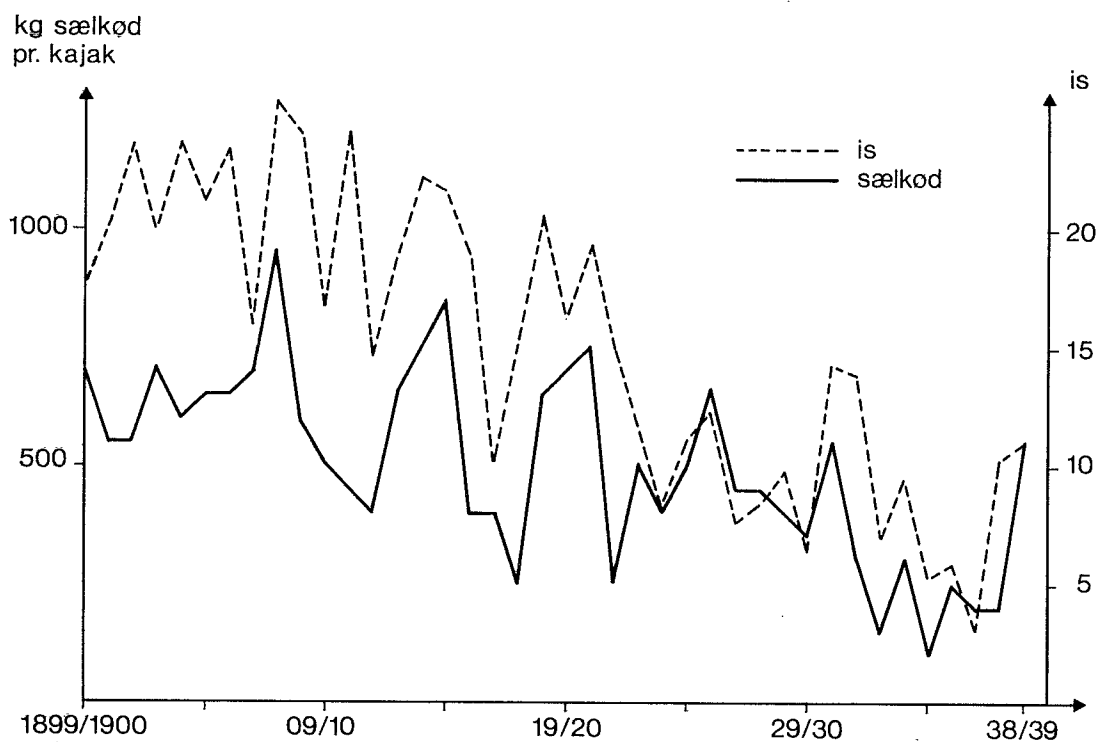

Fig. 4. Kg sælкод pr. kajak sammenholdt med ismængden. Kilde: Ibsen & Sveistrup (1942).

drende sæler betragtes som de mest afhængige af ismængden. Fig. 5, som viser sælfangsten fordelt på antal små og store sæler, viser imidlertid, at heller ikke fangsten af store sæler alene kan forklares ud fra ismængden. Andre faktorer må derfor have været vigtige. Her kan specielt fremhæves nedgangen i antallet af fangstrejser efter de trækkende store sæler (note 1).

Det kan således fastslås, at der på trods af en vis klimamæssig indflydelse på sælbestanden må være helt andre kræfter, der er afgørende for det voldsomme fald i sælfangsten efter 1920.

En anden måde at belyse sammenhængen mellem klima og sælfangst er

ved at undersøge sælfangstens udvikling flere steder på Vestkysten.

Fig. 6 viser sælfangsten i 4 distrikter sammenholdt med lufttemperaturen og storsforekomsten ved Qaqortoq. Klima-udviklingen her er symptomatisk for udviklingen langs hele Vestkysten.

Hvis sælfangsten var afhængig af klimaet og aftog, efterhånden som temperaturen steg, skulle man forvente, at fangsten først aftog i de sydlige egne, og at nedgangen derefter ville brede sig nordpå.

Dette er ikke tilfældet. Udviklingen i sælfangsten i Qaqortoq og i Aasiaat ligner i høj grad hinanden på trods af afstanden på ca. 1000 km, mens der i Nuuk, mellem Qaqortoq og Aasiaat kun

antal sæler
pr. kajak

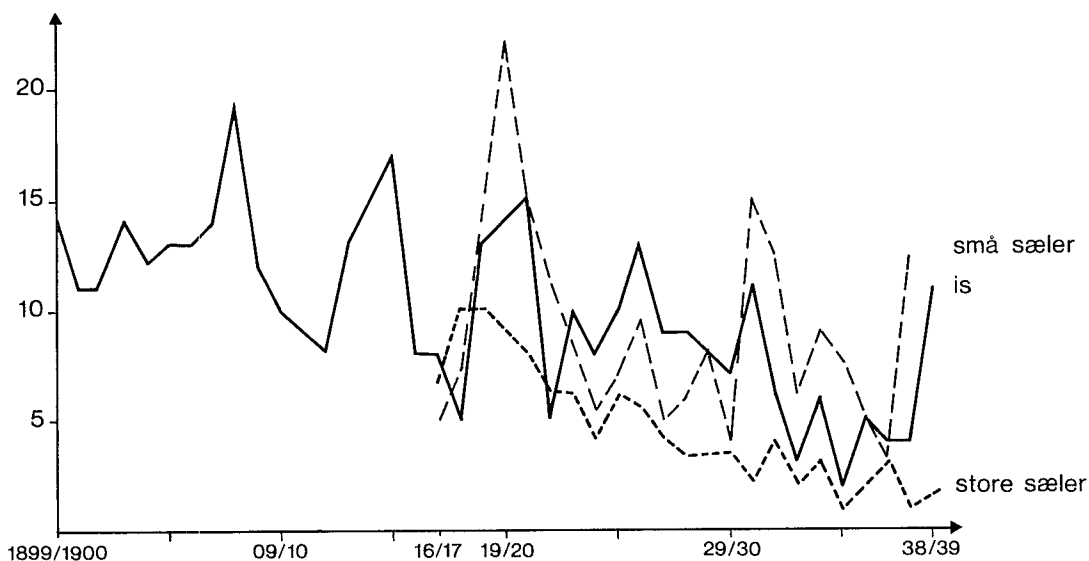

Fig. 5. Sælfangst i stk. pr. kajak fordelt på store og små sæler sammenholdt med ismængden.

Kilde: Ibsen & Sveistrup (1942), s. 10. Grønlands Styrelse (1947), s. 222–226.

Bemærkning: Fangstlisterne skelner først fra 1916/17 mellem store og små sæler.

sker en svag afmatning i sælfangsten. I Agpat (Ritenbenk) er fangsten konstant fra ca. 1910 og perioden ud.

Når man ser på Vestkysten som helhed er det således klart, at nedgangen i sælfangsten ikke er afledt af temperaturændringer.

Skindforbrug og kaloriebehov

For nærmere at belyse, hvor vidt erhvervsskiftet var bestemt af naturmæssig tvang, vil vi nu beskrive udviklingen inden for erhvervsredskaber og fødevarebehovets dækning. Hvis fiskeriet fik sin store betydning som følge af færre sæler, skulle man forvente, at dette ville manifestere sig i mangel på sælskind og føde.

De vigtigste produktionsmidler i Qaqortoq distrikt ved århundredeskiftet var, foruden deciderede fangst- og jagtredskaber, kajaker til fangst og fiskeri samt konebåde og skindtelte til transport og ophold, når man rejste til sæsonbestemte fangst- og fiskepladser.

Den afgørende betingelse for at have kajaker, skindtelte og konebåde var en rigelig mængde sælskind. Fx skulle kajakkerne betrækkes 1–2 gange om året. Da grønlændernes økonomi ikke var isoleret, er det klart, at udefra kommende kræfter kunne forrykke balancen mellem fangst og produktionsmidler. Fx kunne grønlænderne sælge for mange skind til handelen for at få andre varer.

I sammenhæng med udviklingen af

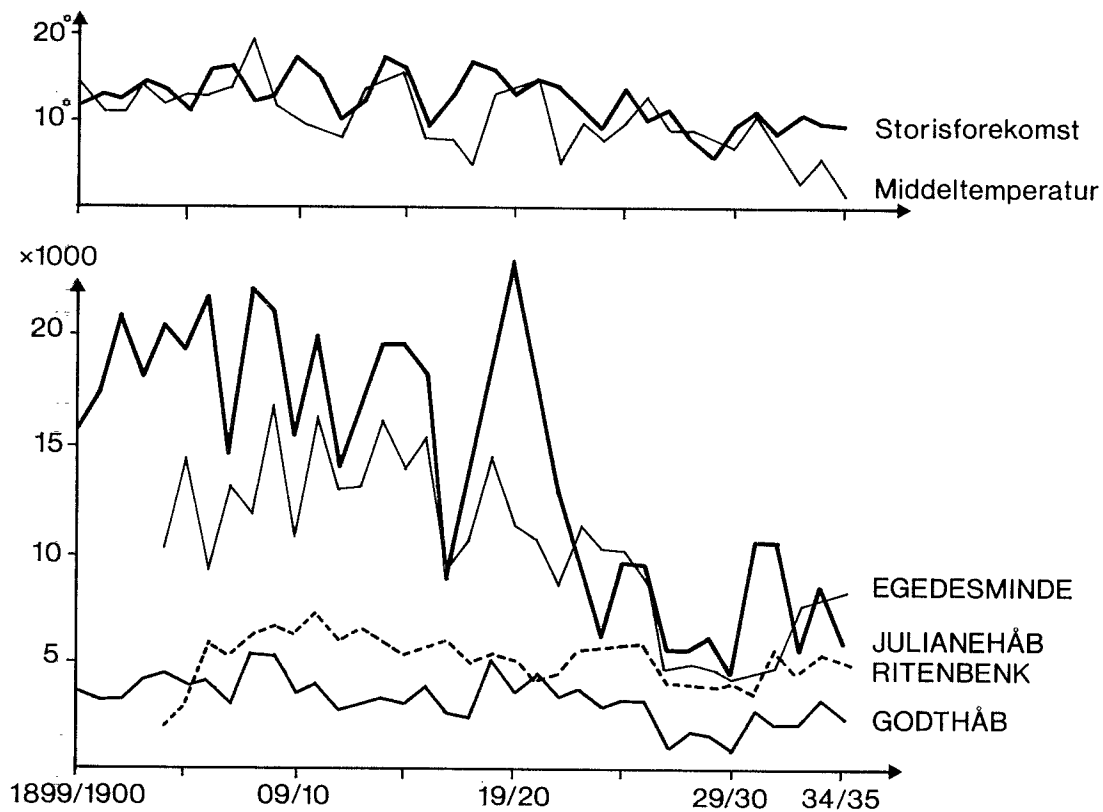

Fig. 6. Sælfangst, storisforekomst og middeltemperatur. Kilde: Grønlands Styrelse s. 597.
 Bemærk: Storisforekomsterne og middeltemperaturerne er målt i Julianehåb.

fiskeriet introduceredes nye produktionsmidler i Qaqortoq, af større især træbåde til fiskeri, og erstatninger for gamle produktionsmidler, især lærredstelte og sejldugsbetræk til kajakkerne.

Fig. 7 viser udviklingen i antallet af kajaker, konebåde og træbåde i perioden 1900–1939. Træbådene overtog til en vis grad kajakkers og konebådes opgaver, idet de brugtes både til fiskeri og til transportopgaver. Konebådenes væsentligste transportopgave, udflytningen til de ydre skær, hvor sæltrækkene og angmassatstimerne kom, ophørte dog næsten totalt i løbet af perioden. Kajak-

kernes vigtigste opgave, sælfangsten, kunne træbådene ikke overtage.

Som det ses af fig. 7 skete der et markant fald i antallet af kajaker fra omkring 1917. Nedgangen standsedes ikke af stabiliseringen af sælfangsten omkring 1920 (se fig. 1), men i stedet først i slutningen af 1920'erne. At nedgangen standsede på dette tidspunkt kan evt. hænge sammen med introduktionen af sejldugsbetræk, som gjorde det muligt at have en funktionsdygtig kajak uden på forhånd at have sælskind.

Fra omkring 1919 faldt også antallet af konebåde drastisk, hvilket fortsatte med uformindsket styrke, indtil der i

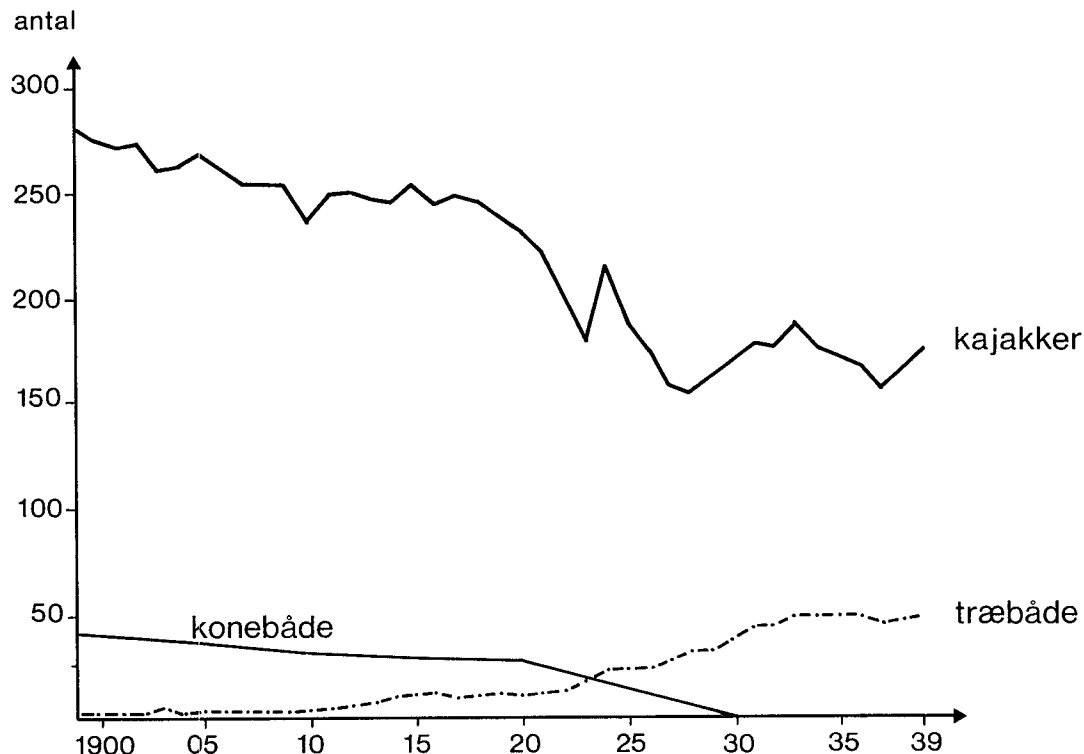

Fig. 7. Antallet af kajakker, træbåde og konebåde pr. 1000 grønlandere i Qaortoq.
Kilde: Ibsen og Sveistrup (1942) s. 7, 9 og 10.

1930'erne kun var nogle få tilbage i hele distriktet.

Antallet af træbåde steg fra fiskeriets begyndelse omkring 1910, men især fra 1920–25.

Det er naturligvis svært af vurdere, hvilke faktorer, der specifikt bestemmer antallet af forskellige produktionsmidler i de enkelte år, men alligevel kan der drages nogle konklusioner af fig. 7.

Den væsentligste konklusion er, at der ikke er belæg for tesen om, at overgangen fra kajakker til træbåde og dermed formindskelsen af sælfangstkapaciteten skete på grund af mangel på sælskind til kajakbetræk, idet nedgangen i

antallet af kajakker ikke blev standset af stabiliseringen af sælfangsten omkring 1920. Det forekommer ligeledes usandsynligt, at antallet af konebåde begyndte at falde som følge af naturmæssig tvang, idet Bendixen i 1921 anfører, at der indtil dette tidspunkt ikke har været vanskeligheder forbundet med at tilvejebringe nok skind til konebådene.

Alt i alt var der således tale om en frivillig overgang fra én form for produktionsmidler til en anden.

Fra 1900 til 1939 skete der en væsentlig stigning i omsætningen mellem de grønlandske familier og handelen,

Tabel 1. Kaloriebehovet og dets dækning i perioden 1899/1900 – 1938/39 udtrykt i % (Qaqortoq distrikt).

	Kaloriebehov	Dækning ved naturalprod.	Dækning ved indkøbte prod.	Samlet dækning
1899/1900	100	119,4	11,1	130,5
1904/05	100	126,6	10,5	137,1
1909/10	100	109,3	13,8	123,1
1914/15	100	125,3	17,1	142,4
1919/20	100	105,8	21,5	127,3
1920/21	100	118,3		
1921/22	100	99,3		
1922/23	100	86,8		
1923/24	100	71,6		
1924/25	100	86,7	27,1	113,8
1929/30	100	69,6	40,7	110,3
1934/35	100	63,5	49,6	113,1
1938/39	100	74,8	37,5	112,3

Årene 1920/21 – 1923/24 er beregnet af forfatterne efter den i Ibsen & Sveistrup (1942) benyttede metode og de deri givne oplysninger, suppleret med data om indhandlingen af sæbspæk fra Grønlands Styrelse (1947), s. 402. De øvrige år er gengivet efter Ibsen & Sveistrup (1942), s. 57. Det skal bemærkes, at året 1919/20 her ikke er korrigeret efter Grønlands Styrelse (1947), se bemærkning til fig. 1.

idet selvforsyningsgraden faldt i sammenhæng med fiskeriets øgede betydning. Sammensætningen af de indkøbte varer ændredes, således at basale fødevarer, brændsel mv. fik en større vægt.

Hvis sælfangsten skulle have svigtet mellem 1910 og 1920, skulle man forvente, at det ville afspejle sig i naturalieproduktionens dækningsgrad på dette tidspunkt, hvilket ikke er tilfældet. Tabel 1 viser, at de laveste tal for den samlede dækning af kaloriebehovet findes sidst i perioden, fra 1924/25 og fremefter. Ibsen & Sveistrup (1942) anfører i denne forbindelse, at spildet var langt større på naturalieprodukterne

end på de indkøbte varer, på grund af manglende eller sjusket konservering. På den anden side må man formode, at spildet på naturalprodukterne er mindsket, efterhånden som deres andel er faldet, på baggrund af at sælkødet betragtedes som en større delikatesse end rugbrød.

Opgørelsen over dækningen af kaloriebehovet ved naturalproduktion for perioden 1920–24 viser, at det først var i 1922/23, at et regulært underskud optrådte. Hertil skal følgende bemærkes:

Ibsen & Sveistrups metode til beregning af naturalieproduktionen bygger på ensartede forudsætninger for perioden 1899–1939. Herunder antager de et

uændret hjemmeforbrug af fisk, svarende til forholdene omkring 1900. Det medfører, at beregningen af naturalproduktionens kalorieværdi giver et udtryk for produktionen til konsum under den gamle erhvervsstruktur alene.

Dette betyder, at der ikke før 1922/23 var brug for en ændring af denne erhvervsstruktur af kaloriemæssige grunde. Som nævnt var et udvidet fiskeri sat i sving adskillige år før. Den mindskede kaloriendækning i den gamle erhvervsstruktur må derfor ses som et resultat af (og altså ikke som årsag til) det voksende fiskeri.

Sammenfatning

Vi har dermed konstateret, at det ikke var nogen mangel på føde eller sælskind, der tvang grønlænderne over i fiskeriet. Vi vil ikke benægte, at klimændringer har indflydelse på *sælbestandens* størrelse. Men vi har ikke kunnet opvise nogen åbenlys sammenhæng mellem klimamildningen og nedgangen i *sælfangsten* i erhvervsskiftets afgørende år, hverken i Qaqortoq distrikt eller for Vestgrønland som helhed.

Hermed må de naturmæssige ændringer forkastes som den primære årsag til erhvervsskiftet og vareproduktionens gennemslag i Vestgrønland.

Den anførte argumentation gælder for Qaqortoq distrikt og Vestgrønland som helhed. Dermed er det ikke udelukket, at akut nød som følge af sælbestandens forsvinden lokalt kan have været afgørende for en intensivering af fiskeriet, i det mindste hvis flytning var besværlig. Bendixen (1921) nævner således, at dette var baggrunden for påbe-

gyndelsen af hellefiskeriet i bunden af Agdluitsoq-fjorden (s. 473). Sådanne enkeltteksempler kan meget vel være rigtige uden at rokke ved hovedindtrykket.

En anden forklaring

Men var naturforholdene ikke afgørende for overgangen fra fangst til fiskeri, hvad var det så, der skete?

Uden at ville hævde at kunne besvare dette spørgsmål særligt fyldestgørende, skal vi det følgende pege på nogle mulige årsager.

Det er bemærkelsesværdigt, at den danske koloniadministration allerede i det første tiår af århundredet, hvor der hverken var tale om temperaturændringer eller fald i sælfangsten (men nok i indhandlingen af sælprodukter) først diskuterede og siden iværksatte foranstaltninger til fremme af fiskeriet.

Interessen for fiskeriet hang sammen med, at KGH søgte udveje til at nedbringe sit efter 1880 konstante underskud. Underskuddet var navnlig en følge af de faldende priser på tran i Europa. Fiskeri, hvalfangst og fåreavl var blandt de forsøgte alternativer. KGH var desuden interesseret i at øge markedet i Grønland selv gennem en nedbrydning af den høje grad af selvforsyning, som endnu prægede landet. Et øget fiskeri ville også tjene dette formål.

KGH's stimulering af fiskeriet skete på flere måder. Dels iværksattes de såkaldte »rationelle fiskeriforsøg«, der indebar indhandling af fisk, og lån til forbedrede fiskeredskaber. Dels sattes prisen på indhandlede fiskeprodukter forholdsvis højt (Bendixen, 1930, s. 85).

Koloniadministrationens erhvervsपो-

litik fik dermed en aktiv rolle i omlægningen af produktionen i Vestgrønland, og denne politik var vel at mærke ikke et svar på naturmæssige ændringer, men havde en selvstændig begrundelse i kolonimagts og KGH's ønske om et større udbytte af Grønland.

Når erhvervspolitikken lykkedes i så høj grad, som den gjorde, hænger det selvfølgelig også sammen med, at torsken i århundredes første tredjedel bredte sig til stadigt nordligere egne. Men det var ikke denne spredning af torskene, der i sig selv var årsagen til politikens iværksættelse.

Det er næppe tilstrækkeligt alene at henvise til koloniadministrationens politik for at forklare erhvervsskiftet. Den nye erhvervspolitik åbnede kun nogle muligheder for overgang til fiskeri. I sig selv tvang den ikke grønlænderne til at forlade sælfangsten.

For at finde en fyldestgørende forklaring må man søge efter den dynamik i det grønlandske samfund selv, som betød, at grønlænderne brugte de muligheder for fiskeri og dermed pengeøkonomi, som skabtes.

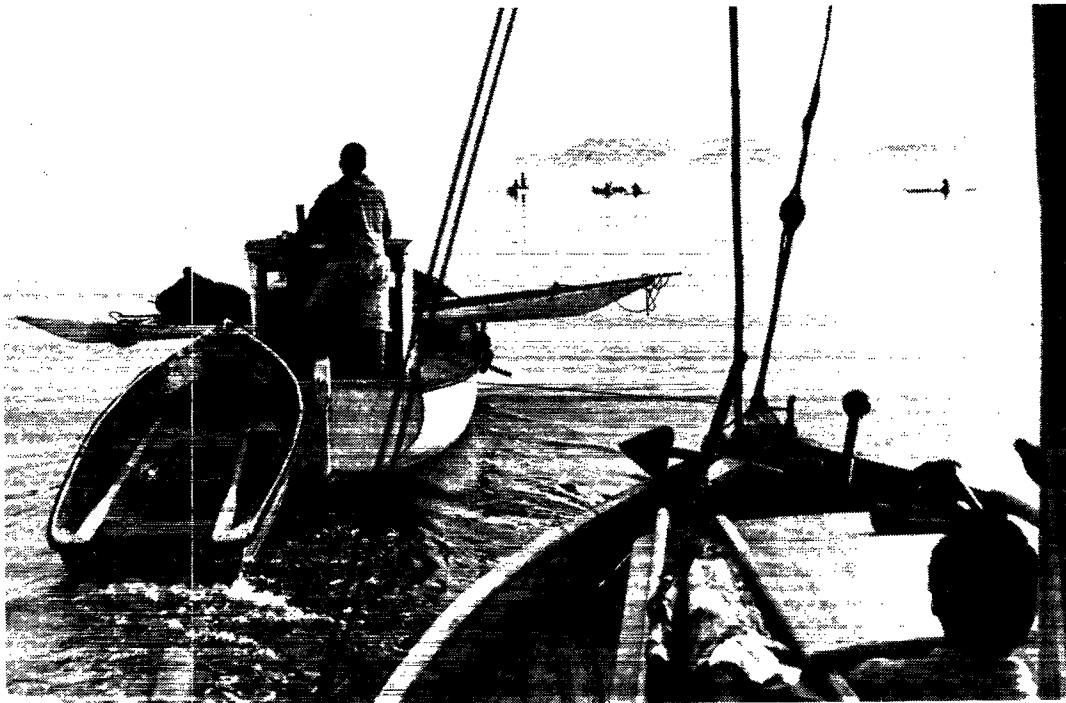
Det kan tænkes, at muligheden for en social differentiering i det grønlandske samfund har spillet en rolle. Denne mulighed var begrænset, så længe sælfangst var hovederhvervet, fordi der til denne var knyttet traditionsbestemte regler for deling af byttet og udveksling af gaver bopladsfæller og familier imellem (Kleivan 1964). En fangers overskud blev fordelt i det øvrige samfund, hvorved en egentlig akkumulation af rigdom vanskeliggjordes.

Derimod gjaldt de samme regler ikke fiskeriet. Her kunne producenten undlade at fordele overskuddet til andre. Desuden har prispolitikken formentlig favoriseret fiskeriet og dermed gjort det lettere for den grønlandske fanger at købe europæiske varer, hvis han blev fisker i stedet. Kleivan (1964) bruger netop ønsket om et større antal europæiske varer (som heller ikke var underlagt de omtalte fordelingsmekanismer) til at forklare overgangen fra fangst til fiskeri i en sydgrønlandsk bygd i 1950'erne.

Forskellige ting kan tyde på, at det oprindelige grønlandske fordelings-system i dette århundredes første år var så nedbrudt, at der var opstået et ønske blandt grønlænderne om individualisering af produktionsresultatet og akkumulation af rigdom. Herunder kan nævnes, at den danske stat i hele koloniperioden havde foretaget en række ideologiske og praktiske foranstaltninger for at nedbryde det indbyrdes sociale sikringssystem. Repartitionen (fangstbonus) og dens konsekvens fattighjælpen er eksempler herpå. Fordelings-systemet var dermed også for svagt til at kunne etableres for de ny rigdomskilder, fiskene og de indkøbte varer. Det grønlandske samfund var »modent« til vareproduktion. KGH's igangsættelse og favorisering af fiskeriet blev den udløsende faktor.

Når den »naturfikserede« forklaring på erhvervsskiftet er blevet den altdominerende i Grønlandslitteraturen skyldes det ikke, at der aldrig har været gjort forsøg på at give andre.

Det fortjener at blive fremhævet, at

Polareskimoer på narhvaljagt i Hvalsund.

Fot.: Rolf Gilberg, juli 1969.

Bendixen (1927) i en polemik med zoologen A. S. Jensen om forholdet mellem fiskeri og sælfangst antyder en forklaring på sælfangstens tilbagegang, der ikke ligger fjernt fra vores opfattelse. Bendixen vil ganske vist ikke benægte, at det nedadgående udbytte af sælfangsten i nogen grad skyldes sælernes aftagen. Men han tilføjer på baggrund af et ophold i Qaqortoq distrikt i 1925:

»Forholdet er mange steder det ... at fangeren holder sig til fiskeriet, selv om der er sæler i farvandet. Dette gælder således store dele af den tidligere udprægede fangerbefolkning i Julianehåbs distrikt, hvor bopladserne for blot få år siden var helt affolkede under klapmydsetrækket, fordi samt-

lige indfødte søgte ud på fangstøerne, medens adskillige, ved enkelte boplads-er ofte indtil halvdelen af befolkningen, nu til dags holder sig hjemme hele sommeren igennem.« (s. 72)

og videre:

»Forholdet er det ganske simple, at fangerne – ret naturligt – udnytter det erhverv, der i øjeblikket giver den største *pekuniære* indtægt og kan drives med mindst risiko. Det vil i øjeblikket sige *fiskeriet*, der jo på mange måder favoriseres på sælfangstens bekostning og bidrager til, at selv en så traditionel og sikker fangst, som den der drives efter den *fede* klapmyds i Julianehåbs distrikt, forsømmes og går kendelig tilbage, medens den

magre klapmyds overhovedet ikke efterstræbes mere, fordi dens træk i reglen falder sammen med torskens.« (s. 72f, Bendixens fremhævelser).

Bendixen fremhæver videre, at denne interesse for fiskeri medfører et fald i skindproduktionen, hvorfor træbåde tages i anvendelse. Og at udviklingen vil betyde, at de unge grønlandere næppe vil tilegne sig de nødvendige færdigheder i kajakroning mv. til at kunne fortsætte sælfangsten.

For Bendixen er det oplagt, til forskel fra den ellers så udbredte forklaring, at årsagen til skiftet fra sælfangst til fiskeri skal søges i mulighederne for større pengeindkomst (for mindre arbejdsindsats) i fiskeriet.

Bendixen forklarer imidlertid ikke, hvorfor det er »naturligt« for grønlanderne at maximere pengeindkomsten, og heller ikke, hvad årsagen til den større pengeindkomst i fiskeriet kan være. Dermed forklarer han heller ikke, i hvilket omfang KGH's politik eller ændringer i det grønlandske samfund selv kan ligge bag.

Bendixens ansatser til forklaringer på erhvervsskiftet, der ikke tager ændringerne i naturforholdene som den primære årsag hertil, blev imidlertid »glemt« – og ikke brugt som udgangspunkt for videre forklaringer. Allerede Bendixen selv er på tilbagetog i 1930.

Når »naturforklaringen« er blevet så dominerende, som tilfældet er, skyldes det formentlig to – med hinanden forbundne – årsager.

Den ene er det allerede antydede legitimeringsbehov for Danmarks koloniale

indsats. En legitimering, som eksplicit udtales af Ibsen & Sveistrup (1942), s. 60. Den skal ikke uddybes her.

Den anden er det forhold, at datidens antropologer og geografer, som var toneangivende i Grønlandslitteraturen, alle var præget af det i disse fag herskende naturdeterministiske syn på samfundet, dets indretning og udvikling. Specielt tillagdes karakteren af klimaet, jordbunden og vegetationen afgørende betydning for erhvervskulturens udformning, se fx Wahl & Hatt (1922). Forklaringer, der tog udgangspunkt i samfundets egen udvikling, blev derfor nedtonet.

Den naturdeterministiske opfattelse tjente kolonimagtens interesser. Når naturen tillægges direkte indflydelse på samfundets indretning, bliver modsætningen mellem menneske og natur set som afgørende for samfundsudviklingen. Samfundets egen indre dynamik, modsætningen mellem menneskene, nationer og samfund, klassekampen, forsvinder.

Det har tit været antropologers og geografers opgave at argumentere for international arbejdsdeling og imperialistisk udbytning ved at henvise til, at det geografiske miljø nødvendiggør en bestemt produktion og samfundsindretning, som er i kolonimagtens interesse. Grønland ser ikke ud til at være nogen undtagelse.

Den i denne artikel påviste fejlagthed i den naturbestemte forklaring på erhvervsskiftet i Vestgrønland er dermed også i overensstemmelse med den historiske materialismes opfattelse af

forholdet mellem samfundet og dets geografiske miljø. Her ses samfundets udvikling som et resultat af dets egne drivkræfter og love. Naturforholdene udgør betingelser for den samfundsmæssige udvikling, men ikke dens drivkraft. Ændringer i naturbetingelserne forandrer dermed de forudsætninger, som de samfundsmæssige kræfter virker under – og kan begunstige nogle og svække andre af disse kræfter. Naturforholdene bestemmer derimod ikke samfundets indretning og udvikling.

Note 1:

Følgende korrelationskoefficienter kan tjene til belysning af de frenstillingerne sammenhænge mellem ismængde og sælfangst:

1. Ismængde/kg kød pr. kajak

1899/1900 – 1938/39	$r = 0,73 \times$
1899/1900 – 1917/18	$r = 0,54 \times$
1918/19 – 1927/28	$r = 0,62 \not\sim$
2. Ismængde/fangst af store sæler pr. kajak

1916/17 – 1938/39	$r = 0,55 \times$
1918/19 – 1927/28	$r = 0,60 \not\sim$

r angiver korrelationskoefficienten, \times angiver signifikans på 5% – niveau, $\not\sim$ angiver insignifikans på samme niveau.

Det er karakteristisk, at der er signifikant overensstemmelse mellem ismængden og sælfangsten over 40-års perioden. Begge starter højt og ender lavt. Derimod har sammenhængen et tilfældigt præg i de afgørende overgangsår fra 1918, hvor torskeindhandlingen starter, til 1928, hvor fiskeriet foreløbigt kulminerer.

Litteraturrevisninger

- Bendixen, O.* (1921): Julianehåb distrikt; i: Grønland i Tohundredåret for Hans Egedes landing; Medd. om Grønland, bd. 61.
- Bendixen, O.* (1927): Grønlændernes fiskeri; Det Grønlandske Selskabs Årsskrift 1926–27.
- Bendixen, O.* (1930): Grønlandsfiskeriet, dets historie og fremtidsmuligheder, København.
- Gad, F.* (1946): Grønlands historie, København.
- Grønlandskommissionen* (1950): Betænkning, bd. 1, København.
- Grønlands Styrelse* (1947): Sammendrag af statistiske oplysninger om Grønland I–VII, København 1942–1947.
- Ibsen, P. & P. Sveistrup* (1942): Den erhvervs-mæssige udvikling i Julianehåb distrikt 1899–1939; Medd. om Grønland, bd. 131, 7, København.
- Jensen, L.* (1977): Dansk imperialisme; Litteratur og samfund, bd. 19–21.
- Kleivan, H.* (1964): Acculturation, ecology and human choice: Case studies from Labrador and South Greenland; Folk, vol. 6, 1.
- Lidegaard, M.* (1961): Grønlands historie, København.
- Mattox, W.* (1973): Fishing in West Greenland 1910–1966. The development of a new native industry; Medd. om Grønland, bd. 197, 1, København.
- Rosendahl, P.* (1961): Grønlandsk jagt- og fangststatistik; Geografisk Tidsskrift, bd. 60.
- Wahl, M. & G. Hatt* (1922): Jorden og menneskelivet, København.
- Viemose, J.* (1977): Dansk kolonipolitik i Grønland, København.

Kalaallit Nunaata Katersugaasivia, Grønlands Landsmuseum i Nuuk/Godthåb, fotograferet marts 1982 af Hans Kapel.